

*Farkas Judit**

„Kicsi kis hősök”

Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei**

„Az ökofalu nem az egyetlen válasz a fenntarthatósági krízisre, csak egy a sok közül – és nekünk minden válaszra szükségünk van.” Ezt a mondatot Karen Litfin politológus, a nemzetközi ökofalu-mozgalom egyik kutatója írta (Litfin, é. n., 12. o.). Az ökofalu egy alternatív életmódkísérlet, ami viszonylag keveseket vonz, és még kevesebb azoknak a száma, akik a szándékon túl meg is tudják valósítani. A magyarországi ökofalvakban lakók számát tekintve (legfeljebb ötszáz fő) valójában marginális jelenségről van szó. Mégis érdemes vele foglalkozni; mert egyfelől az ökofalusi értékrend vizsgálata – mi ellenében és mi mellett jön létre – jelen társadalmunk problémáinak diagnózisa lehet; másfelől rendkívül érdekes társadalmi kísérlet, ami a társadalomtudományok számára (is) izgalmas kutatási terepet kínál.¹

Bár az ökofalu-mozgalom viszonylag új jelenség (kialakulása az 1990-es évekre tehető), a törekvések, amelyeket összefog, ennél jóval korábbiak. Tanulmányomban az ökofalu-mozgalom gyökereit és előzményeit szeretném – dióhéjban – bemutatni: elhelyezem a mozgalmat a környezeti mozgalmak, illetve az ún. megalkotott (intentional) közösségek történetében; felvázolom az ökofalu-mozgalom nemzetközi és hazai történetét; végül a falusi migráció kontextusában értelmezem a magyar ökofalvakat. A kép, amit így kapunk, korántsem teljes, hiszen az ökofalu-jelenség még számos más megközelítésben is bemutatható lenne. Ám reményeim szerint ez a kép is közelebb visz a mozgalom és az ökofalulakók törekvéseinek, illetve az ökofalvak jelenkori működésének megértéséhez.

* Egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.

** A szerző köszöni az ökofalulakóknak a kutatásához nyújtott segítséget, és nagyon hálás a tanulmány lektorainak az értékes észrevételekért. A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapítása 650. évfordulója emlékének szenteli.

¹ Saját, szűkebb tudományterületemnél, a kulturális antropológiánál maradva: a téma elhelyezhető a természeti környezet és az ember/kultúra/társadalom viszonyával foglalkozó ökológiai antropológiában (melynek legfőbb kérdésselvetéseihez magyarul lásd A. Gergely, 2003; Borsos, 2004), a társadalmi mozgalmak között (a tetemes mennyiségű szakirodalomból egy példa: Castells, 2003), vagy a közösségkutatások között (melynek olyan hatalmas az irodalma, hogy itt nem is vállalkozom kiemelni belőle néhányat).

Jómagam néprajzkutatóként és kulturális antropológusként 2008 óta foglalkozom az ökofalvak kutatásával, szaktudományomból adódóan elsősorban azok szociokulturális dimenzióira helyezve a hangsúlyt. Elemzéseim empirikus anyagon alapulnak, mely anyag interjúk készítésével, résztvevő megfigyeléssel és az írott primer források folyamatos gyűjtésével állt és áll össze. Bár az itt olvasható tanulmány elsősorban leíró, részben történeti munka, a benne található, szakirodalomra nem hivatkozó források mind saját gyűjtésem részét képezik.

Az ökofalu: meghatározás, célok

Az ökofalvaknak számos meghatározása van,² de valószínűleg egyetlen ökofalu sem létezik, amelyik teljes egészében megfelelne ezeknek a definícióknak – és erre maguk a definiálók is figyelmeztetnek. Az alábbiakban összefoglalt meghatározások, felsorolt jellemzők tehát nem a meglévő ökofalvak szintézise, hanem sokkal inkább célkitűzéseket, irányokat fogalmaznak meg.

Az ökofalvak (tehát a definíciók és a szándékuk szerint) a természeti környezetükbe a lehető legkevesebb károsítással illeszkedő települések. Lakóik ennek elérése érdekében vegyszermentes gazdálkodást folytatnak, az építészetben, hulladékkezelésben, szennyvíztisztításban természetbarát technológiákat alkalmaznak, és megújuló energiaforrásokat használnak. Visszafogott fogyasztásra törekednek, ami a természeti forrásokkal való takarékoskodás mellett az újrahasznosítás elvét is magába foglalja. Szeretnének helyben megélni, kereskedni, kikapcsolódni; autonómiára és önellátásra törekvő közösségek, melyeknek célja: „leválni a köldökszínorról”, azaz a lehető leginkább elkerülni a különféle függést, kiszolgáltatottságot okozó – akár szociális, infrastrukturális vagy gazdasági – hálótól (lásd Taylor, 2000).

A közösség három- és ötszáz fős létszámát tartják ideálisnak, ami az egyén számára még áttekinthető, és a szoros ismeretségen alapuló kapcsolatháló az egész települést áthatják, behálózzák. Az ökofalvak többsége ún. megalkotott (intentional) közösség, azaz: egy kisebb-nagyobb csoport tudatos törekvéseként létrehozott faluközösség. A tervezettség az ökofalvak nagy részében azt is jelenti, hogy az új tagok felvételéről a közösség meglévő tagjai döntenek, és a jelentkező többlépcsős folyamaton keresztüljutva válhat a közösség teljes jogú tagjává. Ez egyfelől kizárja a földspekulációk lehetőségét

² Lásd Gilman és Gilman 1991. A nemzetközi mozgalom saját definíciója az alábbi oldalon olvasható: '<http://gen.ecovillage.org/ecovillages/whatisanecovillage.html>' Az ökofalu-meghatározások magyar összefoglalásához lásd Borsos Béla disszertációját (2007, 22–26. o.).

és megvédi a falut a koncepcióba nem illő vállalkozások létrejöttétől, másfelől elősegítheti egy jól működő, erős kötődésű közösség kialakulását.

A mozgalom sokféle ideológiai áramlatból táplálkozik, melyek közül talán a környezetfilozófiai irányzatok emelkednek ki legfőképpen (és ezen belül is elsősorban a Gaia-hipotézis, a bookchini társadalomökológia és a mélyökológia),³ de a tudományos eredmények használata is kifejezetten jellemző rájuk (fenntarthatóság elméletei, rendszerelmélet stb.).⁴ A különböző vallási tanításokhoz való kötődés is megjelenik e közösségek világképében, legtöbbjük a zöld ideológián túl valamilyen más, vallási/spirituális ideológiára is alapoz (történeti vallások, új vallási mozgalmak, New Age, újpogányság stb., lásd Farkas, 2012, 2014). A magyar ökofalvak némelyike számára fontos referenciapont az iparosítás előtti magyar paraszti kultúra, és olyan közösségekkel is találkozhatunk, amelyek valamilyen mértékben kapcsolódnak az alternatív őstörténet-koncepciókhoz (Farkas, 2014).

Bár az ökofalusiakat (és minden, ideológiai elvek mentén vidékre költözőt) a többségi társadalom leginkább kivonulóknak tekinti, a lépést pedig menekülésként értelmezi, az ökofalulakók jelentős része tiltakozik e meghatározások ellen, és nem „utópikus menekülőknak” (utopian fugitives, Litfin, é. n., 9. o.), hanem a világ társadalmi és ökológiai rendszerébe mélyen beágyazott résztvevőknek tekintik önmagukat.⁵ Mint autonóm közösségek, szükség esetén fontosnak tartják az ellenállás különböző formáit, ugyanakkor proaktív⁶ közössé-

³ Lásd Tóth, 2003. A környezetfilozófiai gondolatok megjelenése az ökofalu-koncepcióban és diskurzusokban nem jelenti azt, hogy mindenki tudja, mi az a társadalomökológia és hogy kicsoda Bookchin vagy Naess. Ez az ismeret különböző utakon szivárog a hétköznapi ökofalusi tudásba, és ugyanúgy működik, ahogyan a közgondolkodásban működik bármilyen filozófiai, ideológiai gondolat.

⁴ Lásd Borsos, 2002. Ahhoz, hogy miként használják a fenntarthatóság elméletét és a rendszerelméletet egy ökofalu-tervezés során, Borsos Béla disszertációja nyújt támpontot (Borsos, 2007, 7–48. o.).

⁵ A gyűrűfűi Kilián Imre egyenesen úgy szokott fogalmazni, hogy nem az Isten háta mögé, hanem Isten tenyerére érkezett. Több magyar ökofalu-alapító is úgy mesélte, hogy fiatal korában aktív zöld-aktivista volt, de beleunt az örökös, eredménytelennek tűnő tüntetésekbe, és úgy döntött, hogy a saját bőrén, saját életén próbálja ki az ökológiai elvek gyakorlatba ültethetőségét. Erre utal Kilián Imre egyik tanulmányának címe is: *Ökofalvak: lombikba zárt fenntarthatóság* (lásd Kilián, 2006).

⁶ A proaktív mozgalmak a problémák gyökereit kutatva, a megoldást az emberi kapcsolatok újraértelmezésében látják. Manuel Castells ilyenek tekinti az alternatív társadalmi mozgalmakat, így az ökológiai mozgalmakat is (ehhez lásd Castells, 2003).

geknek tekinthetők, amelyek, ahelyett, hogy kizárólag csak tiltakoznának, a mindennapi élet működőképes alternatíváit keresik, amely elvezet a szélesebb társadalmi jóhoz (Litfin, é. n., 9. o.; Pickerill–Chatterton, 2006, 737. o.). Többségük példát kíván nyújtani: egy élhetőbb, emberibb és főleg hosszú távon fenntartható élet modelljeként fogalmazzák meg önmagukat.

Az őket összekötő közös céltól eltekintve rendkívüli változatosság jellemzi az ökofalvakat, hiszen nagyon sokféle az a természeti és társadalmi-kulturális közeg, ahol létrejöttek. Az aprófalutól a nagyvárosi ún. *inner-city* ökofaluig, a dzsungeltől a sivatagig ma már számos helyen és minden kontinensen található ökofalvak.⁷

A következő két fejezet rövid áttekintést ad az ökofalu-mozgalom két fontos előzményéről, kontextusáról, a környezeti mozgalmakról és a megalkotott közösségekről.

Az ökofalu-mozgalom előzményei

Környezeti mozgalmak

Ramachandra Guha, indiai szociológus egyik környezettörténeti munkájában a környezettudatos gondolkodásnak és mozgalmaknak (idegen szóval *environmentalizmus*) két nagy hullámát különíti el (Guha, 2000). Az első hullámot a 19. századra teszi, de gyökerei szerinte már a 18. században fellelhetők. Ez az időszak az iparosodás kora, amikor egyelőre még csak egy vékony értelmiségi és művészsréteg volt az, aki meglátta a veszélyt a határtalannak tűnő lehetőségek mögött.⁸ A második nagy hullám a 20. században jelentkezett, amikor is a II. világháborút követő ún. ártatlanság korát (a fejlődésbe, a tudományba vetett korlátlan hit, technológiai optimizmus és ezzel párhuzamosan ökológiai tudatlanság jellemezte a kort) a krízishelyzet lassú felismerése követte. A két korszak közötti különbséget Guha első-

⁷ Tájékozódásul lásd: www.gen.ecovillage.org, illetve Jackson–Svensson, 2002.

⁸ Lásd többek között: William Blake, William Wordsworth, John Ruskin, Edward Carpenter, William Morris, Henry Thoreau. Közülük is kiemelendő William Morris (1834–1896) iparművész, író, szocialista aktivista, aki a vissza a természethez gondolat egyik legfőbb prófétája volt ebben az időszakban, és olyan nagyhatású gondolkodó, akit sok művészeti és társadalmi mozgalom atyjának tartanak. Az ő hatása érvényesült Edward Carpenter (1844–1929) szocialista költő és filozófus munkásságában is, akinek *Civilisation, Its Cause and Cure* (1889) című munkája a társadalmi mozgalmak bibliájává lett. A társadalmi mozgalmak indulása mellett e korra tehető a természeti környezet tudományon alapuló megőrzésének kezdete és a természetvédelmi területek kialakítása is.

sorban a mozgalmak radikalizálódásában látja (és valóban, ez a korszak lett az ökotázs és az ökoterrorizmus⁹ kora), illetve abban következett be változás, hogy a környezeti problémák már nem csak egy szűk réteg figyelmét vonták magukra. Az alulról jövő kezdeményezések és a felső szinteken lobbizó erők, a radikalizálódás és egyúttal a professzionalizálódás korszaka köszöntött be, ami végül is elvezetett a jelenlegi zöld diskurzusok létrejöttéhez, a fenntarthatósági kérdések kikerülhetetlenségéhez – legalább a kommunikáció szintjén.

Bár a Guha által felvázolt két hullám között nagy különbségek vannak, az azonos alapokon, azaz a környezeti problémák felismerésén túl még egy közös jellemzőre szeretnék itt most rámutatni: mind a 19., mind a 20. században a megoldási lehetőségek és törekvések között ott szerepelt az önfenntartó közösségek létrehozásának kísérlete. A festő és esztéta John Ruskin egyesületet, önellátásra törekvő farmot és kézművesboltot nyitott; a szocialista költő és filozófus Edward Carpenter pedig – William Morris, Walt Whitman és Henry David Thoreau hatására – barátaival Sheffield város mellett létrehozott egy közösséget, ahol zöldségtermesztésbe fogtak, saját maguk sütötték a kenyerüket, és dimbes-dombos, patakokkal szabdaltságot, ligetes farmjukat az igazi Árkádiaként írták le. A 20. század második felében pedig megindult az ökofalvak megalapítása.

Megalkotott közösségek

Ahogy korábban már láttuk, az ökofalvak többsége ún. megalkotott közösség, azaz egy kisebb-nagyobb csoport tudatos törekvéseként, jelen esetben ökológiai elvek mentén létrehozott közösség.¹⁰ E sajátos közösségek gyökerei messzire nyúlnak vissza, ahogyan arra Louise Meijering is rámutat a vidéki megalkotott közösségeket vizsgáló munkájában (Meijering, 2006). A szerző – Zablockira hivatkozva

⁹ Ökotázs: a természet- és környezetvédő csoportok által használt, az erőszakmentesség elvét használó, főleg lassító, akadályozó technikák, mint például a megvédendő objektumhoz való odaláncolás, a faölelés, az utak elzárása, a bálnavadász hajók akadályozása stb. Ökoterrorizmus: erőszakos eszközöket is megengedő környezetvédelmi akciók. A radikális mozgalmakhoz lásd Taylor, 1995.

¹⁰ A megalkotott közösség definíciója Meijering nyomán: „*tudatos kísérlet egy közös, alternatív életmód megvalósítására a társadalom főáramán kívül. Leggyakrabban felsorolt kritériumai: (1) a közösségben nem vagy nem csak a rokoni kapcsolatok dominálnak, (2) legalább 3–5 felnőtt tagja van, (3) a tagság önkéntes, (4) a fősodortól való földrajzi és pszichológiai elkülönülés, (5) közös ideológia, amit minden tag elfogad, (6) közös/részben közös tulajdon, (7) a csoport érdeke dominál az egyén érdeke felett. A megalkotott közösségek a fenti kritériumok különböző fokát érték el, és különböző mértékben vonulnak vissza a társadalom főáramától.*” (Meijering, 2006, 19. o.)

(Zablocki, 1980) – 8 szakaszra osztja fel e csoportok történelmét (Meijering, 2006, 14–16. o.):

(1) Az első intencionálisnak tekinthető közösségeket a római birodalom idejére teszi, példaként az esszénusokat, egy Palesztinában, az i. e. 1. században működő vallási csoportot említi, de ide sorolja a Krisztus utáni 1. századi első keresztény közösségeket is. E csoportok célja a római kultúra hegemoniája és az asszimiláció elleni küzdelem érdekében a saját világukba való visszavonulás. Gyakran „közös erszény” és konszenzusos döntéshozatal jellemezte őket.

(2) A második szakaszt a katolikus monasztikus közösségek idejére teszi, aranykora a 13. század, példaként a ferenceseket, a domnikánusokat, a karmelitákat és a bencéseket sorolja.

(3) A harmadik, középkori periódust az eretnek közösségek létrejötte jellemzi, legfontosabbnak Nyugat–Európában a Brotherhood of the Free Spirit (másutt: Brothers vagy Brethren of the Free Spirit) nevű laikus keresztény mozgalmat tekinti. Közben Észak-Amerika gyarmatosításával a megalkotott közösségek ezen a kontinensen is fejlődésnek indultak.

(4) A 16–18. századi megalkotott közösségek jó része protestáns közösség (hutteriták, mennoniták), akiket a vallási türelmetlenség üldözött Európából Észak-Amerikába. Az Újvilág nemcsak vallásszabadsága miatt, hanem mint a határtalan lehetőségek hazája is, nagy vonzerővel bírt e közösségek számára.¹¹ Míg e közösségek kötődtek a hagyományos társadalmi modellhez és értékekhez, úgymint patriarchális család, autoritástisztelet, egyszerűség, a modernizáció elutasítása, addig

(5) az ötödik szakaszban, a 19. század elején jobbra szekuláris közösségek indultak fejlődésnek. Dominált a szocialista ideológia és az ipari társadalom elleni protestálás; Robert Owen, Charles Fourier és Étienne Cabet ideái inspirálták e közösségek létrehozóit. Maga Owen is létrehozott egy New Harmony nevű közösséget, és

¹¹ További, Meijering által nem említett példákkal is lehet bővíteni ezt a sort: William Penn, a kvéker mozgalom egyik jelentős alakja 1681-ben kolóniát alapított Pennsylvániában, és mindenkinek szabad vallásgyakorlást ígért. 1774-ben egy üldözött vallási csoport, a shakerek elhagyták Angliát és megérkeztek New Yorkba, majd az 1780-as években vezetőjük, Ann Lee irányításával egy önálló falut kezdtek szervezni. A bevándorló csoportok között voltak német pietista csoportok is, az első 1683-ban érkezett az Egyesült Államokba. Egyik legprominensebb csoportjuk, a The Harmony Society 1804-ben érkezett, és három kommunaközösséget is létrehozott Pennsylvániában és Indiana államban. Az Ephrata nevű közösséget szintén német bevándorlók alapították 1732-ben, és az 1740–50-es években már háromszáz tag élt együtt. Az amishok, vagy az 1800-as évek végén létrejött mormon közösségek szintén ide sorolhatók.

számos – ámbár rövid életű – közösséget inspirált Owen példája. Michael Blouin, a megalkotott közösségek gyökereit is vizsgáló munkájában a Boston mellett az 1840-es években transzcendentalisták által létrehozott Brook Farmot emeli ki e korszakból, amely közösség Charles Fourier tanainak hatását is mutatta (Blouin, 2007).¹²

(6) A 19. század végére baloldali ideológiákra alapozó közösségek új hulláma jött létre, amelyek ideológiai alapjait az anarchizmus, főként Peter Kropotkin és Lev Tolsztoj munkái adták. Ezek a közösségek is csak rövid ideig működtek, mivel tagjaik nem voltak hajlandók kompromisszumra az idea és a valóság, a gyakorlat között. Meijering itt megjegyzi, hogy úgy tűnik, a vallási alapú közösségek tovább működtek, mint a szekuláris közösségek (szocialisták, anarchisták). Blouin továbbmegy ebben a kérdésben, és a shakerek mint az egyik leghosszabb ideig működő közösség sikerének a példájával amellel érvel, hogy a bevándorló vallási csoportok már a meglévő (óhazai) kapcsolatokra építették közösségüket, ami a siker egyik záloga lehetett, másfelől legtöbbjük földművelő volt, akiknek a kemény munka és a gazdálkodás nem volt újdonság, ráadásul hajlandók voltak alárendelni magukat a vezetőknek. A 19. században újfajta közösségek jöttek létre, tagjaik már nem földművesek, hanem olyan amerikaiak, akik nem rendelkeztek földművelőmúlttal. Azért hozták létre közösségeiket, mert elégedetlenek voltak a társadalom főáramával, elégük volt az intézményesített társadalomból, az amerikai életből.

Meijering elsősorban a nyugati megalkotott közösségekre koncentrál, ezért csak röviden említi a – mára lendületüket veszített – izraeli kibucokat mint jelentős, nagy hatású megalkotott közösségeket. Az első kibucot 1909-ben alapították, a mozgalom (United Kibbutz Movement) pedig 1927-ben alakult meg.

(7) A 7. szakaszban az 1960-as évek ellenkultúrája a megalkotott közösségek hatalmas hullámát hozta magával, csak az Egyesült Államokban több mint kétezer közösséget alapítottak ebben az időben. E közösségek tagjai fiatal, képzett emberek voltak, akik elutasították szüleik kulturális normáit és értékrendszerét, szerettek volna ellenállni a fogyasztói értékrendnek (konzumerizmusnak), és szabadabb

¹² Szintén Blouinnál olvashatjuk a következő adatokat: 1800 és 1859 között 119 utópisztikus és kommuna típusú közösség jött létre az Egyesült Államokban, ebből 60 az 1840-es években. Majd 1860 és 1914 között 140 közösséget alapítottak, amelyek leginkább művészeti kolóniák, új kommunák, vallásos közösségek és ún. társadalmi kísérletek voltak. (Ilyen volt például az 1848–1881 között működő, New York állambeli Oneida-közösség, ehhez magyarul lásd: Klaniczay, 2003). Jellemzően kisebbek és kevésbé hierarchikusak a korábbi megalkotott közösségeknél, és jobban teret nyert a magántulajdon (föld) és a profit, aminek oka – Blouin szerint – az ijedelem a kommunizmustól.

életet akartak élni. Az ekkor létrejövő közösségek rendkívül sokfélék, attól függően, hogy mire helyezték a hangsúlyt: volt közöttük spirituálisra, az értelmes életre, az önkiteljesítésre, természetközelségre, fenntarthatóságra, szocializmusra stb. törekvő csoport. Tagjaik gyakran voltak politikailag aktívak, az ellenkultúra-mozgalom részesei, fel-emelték szavukat a szegénység, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség és a vietnámi háború ellen. Az egyik legismertebb közösség a természetközeli életre és a természettel kapcsolatos spirituális értékekre alapozó, 1962-ben Skóciában alapított Findhorn Foundation volt, mely közösség később az ökofalu-mozgalom egyik legnagyobb közösségévé nőtte ki magát.

(8) Meijering az 1990-es évek végétől datálja a 8. szakaszt, amelyen belül a megalkotott közösségek két fő típusát különíti el: a cohousingot¹³ és az ökofalut.

Az 1960-as évektől egyre szaporodtak azok a közösségek, amelyek vallásuk tanításait, spirituális nézeteiket követve kezdtek környezettudatosan élni, és később az ökoközösségek, így a nemzetközi ökofalu-mozgalom mintáivá – sőt ők maguk is ökofaluvá – váltak. Ilyen a Meijering által is említett skót Findhorn, de ide sorolhatjuk a dél-indiai Auroville-t vagy az Egyesült Államok-beli The Farm¹⁴-ot is. Ezek a közösségek már az 1960–1970-es évek ellenkulturális-spirituális lendületében létrejöttek, a kezdetektől fogva nagy hangsúlyt fektettek a természettel való harmonikus együttélésre, és az ökotudatos gondolkodás- és életmód, az ökofalu-koncepció, az ökofalu-megnevezés, mondhatni, „utolérte” őket.¹⁵ Így az ő korai tevékenységük ma már akár teljesült előérzetnek, jóslatnak is tekinthető, és

¹³ A cohousing a szoros közösségi élet egyik, az 1970-es években Dániából és Hollandiából induló, elsősorban városi mozgalma. A tagok szomszédok, saját házaikban élnek, de a lehető legtöbb tevékenységet együtt végzik (étkezések előkészítése, főzés, gyermekfelügyelet, kertészkedés, a közösség irányítása), és közös helyiségeket is használnak (konyha, étkező, gyerekeknek játszószoza, irodák, vendégszobák, rekreációs helyiségek).

¹⁴ Auroville-t (*City of Dawn*) 1968-ban alapította a francia származású Mira Alfassa (vagy ahogyan a tanítványai nevezik: *The Mother*). Auroville Sri Aurobindo hindu tanító tanításaira épült, és meglehetősen korán az ökológiai elvek megvalósítása felé fordult. A *The Farm*ot pedig 1971-ben hozták létre Tennessee államban az erőszakmentességet és a Föld tiszteletét középpontba állító San Franciscó-i hippik.

¹⁵ Magyarországon Krisna-völgy története alakult hasonlóan: a közösség vallása tanításainak megfelelően hozta létre életterét, amely kitűnően illeszkedett az ökofalu-ideába, ezért az 1990-es évek közepén ők is csatlakoztak az ökofalu-mozgalomhoz, és elkezdtek tudatosan erősíteni a település ökofalu jellegét.

szoros kapcsolatot mutat a 21. század legégetőbb problémájával, a fenntarthatóság kérdésével.

Az ökofalu-mozgalom nemzetközi története¹⁶

Az 1970-es években tehát egyfelől a környezeti mozgalmak megerősödésével és új módszereivel, másfelől a közösségalkotás új kísérleteivel találkozhatunk. Ebben a társadalmi helyzetben tűntek fel az első ökofalu-kezdeményezések. Az ökofalu fogalom már az 1970-es években megjelent, de akkor még nem volt általánosan elterjedt. Az ökofalu-mozgalom egyik történetírója szerint (Bates, 2003) a Mother Earth News magazin (Hendersonville, Észak-Kalifornia) 1975-ben az irodája mellett organikus kerteket és energiatakarékos házakat kezdett létrehozni, amelyek oktatóközpontként is funkcionáltak, és 1979-ben kezdték ezt ökofalunak (eco-village) nevezni. Nagyjából ugyanebben az időben a németországi Gorleben városban tiltakozás indult el az oda tervezett nukleáris szemétlerakó ellen. Az aktivisták kicsi, ökológiai alapokon nyugvó telepet hoztak létre, amit ökodorfoknak neveztek el. A rendőrség ugyan eltávolította a tábort, de az idea megmaradt, és országsszerte kezdtek létrejönni az ökodorfok. Szintén az 1970-es években indult virágzásnak Dániában a cohousing-mozgalom. Ezekről és a hozzájuk hasonló kezdeményezésekről kezdett hírt adni az 1980–1990-es évek fordulóján Robert és Diane Gilman *In Context* című lapjukban (Seattle). Úgy vélték, hogy ezek a kezdeményezések modellként szolgálhatnak a fenntartható élethez. A lapot hamarosan felfedezte a Gaia Trust nevű szervezetet működtető Ross és Hildur Jackson házaspár, és megindult az együttműködés a lap, a szervezet és az ökofalu-projektek között. Az 1990-es éveket tekinthetjük az ökofalu-mozgalom felvirágzásának, ekkor jöttek létre az első találkozók, amelyek lényeges előrelépést jelentettek a mozgalom történetében. Az első találkozót 1991-ben Dániában tartották, a találkozó célja az ökofalu-koncepció megfogalmazása és terjesztési stratégiájának kialakítása volt. A találkozó rámutatott, hogy több hasonló, de egymásról mit sem tudó kezdeményezés létezik. 1993-ban elsőként jött létre a dán ökofalu-hálózat, ami modellként szolgált a később induló nemzetközi ökofalu-mozgalom számára. 1994-ben alakult meg a Global Ecovillage Network (GEN) nemzetközi hálózat, amiben már a magyarországi Gyűrűfű is részt vett alapító tagként. Az ökofalu-idea terjedését, és így számos ökofalu létrejöttét nagyban segítette az internet térnyerése is: ez az az időszak, amikor a számítógépek és

¹⁶ Bates, 2003; Borsos, 2007; és Hári, 2008, illetve magyar ökofalu-alapítók közlése alapján.

a világháló egyre többek számára hozzáférhetővé vált, ami pedig lehetővé tette a GEN-honlap széles körű elérhetőségét, és elősegítette a mozgalom terjedését, az ökofalu-minta továbbadását. 1995-ben a Gaia Trust és a Findhorn Alapítvány szervezésében és szponzorálásában rendezték meg az első nemzetközi ökofalu-találkozót Findhornban. A címe – *Ecovillages and Sustainable Communities. Models for the 21st Century* – pontosan megfogalmazta és kijelölte azt az utat, amin az ökofalvak járni akarnak.

Ökofalvak Magyarországon

Előzmények: környezeti mozgalmak, megalkotott közösségek

A hazai ökofalvak szorosán kapcsolódnak a nyugati mintához, alapítói évtizedek óta működő, külföldi (főként európai, továbbá ausztrál és indiai) ökofalvakban szerzett tapasztalataikat építették be a magyar ökofalvak létrehozásába. Az első ökofalvakat Magyarországon a rendszerváltozás után, az 1990-es évek elején alapították, de legtöbbjük – alapítói révén – kapcsolatot mutat a késő-szocialista korszak földalatti zöld- és alternatív társadalmi mozgalmával.¹⁷

A magyar rendszerváltozásban (és a többi közép-kelet-európai ország politikai rendszerében bekövetkezett változásban is) jelentős szerepet játszottak a környezeti mozgalmak. Ebben az időszakban Magyarország környezeti állapota rendkívül rossz volt (Persányi, 1993, 144. o.), amit azonban a hatalom gyakorlói – néhány kivételtől eltekintve, mint például a főváros levegőjének szennyezettsége – tagadtak (mondván, hogy a környezetszennyezés csak a kapitalista gazdasági rendszerekben alakul ki, és a szocialista ember ösztönösen védi a természetet), és szinte minden, a környezet védelmére irányuló megmozdulást elsöpörtek (Illés–Medgyesi, 1998, 138–139. o.). Ennek ellenére az 1980-as években egyre erősödő alternatív társadalmi mozgalmak által megfogalmazott problémák között hangsúlyos szerepet kapott a környezet. Thomas Homer-Dixon a környezeti problémák és társadalmi konfliktusok kapcsán fogalmazza meg – véleményem szerint – a magyar rendszerváltozásra is igaz megállapítást: „*mivel az elnyomó rendszerekben a környezet gyakran egyike azoknak a nyilvános vitatémáknak, amelyekkel kapcsolatban a társadalom viszonylag akadálytalanul képes politikai aktivitást megszervezni, az ellenzéki csoportok gyakran nyúlnak a környezeti témákhoz a diskurzusok felélesztése végett*” (Homer-Dixon, 2004, 14. o.). A környezeti problémák és a rendszer elleni protestálás Magyarországon

¹⁷ Az 1980-as évek környezeti mozgalmi és a hazai ökofalu-mozgalom kapcsolatával korábban már foglalkoztam Gyűrűfű története kapcsán (Farkas, 2009).

is szorosan összekapcsolódott, a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer körüli vita pedig 1988 nyarán egyesítette a politikai ellenállási erőket, a párton belüli reformpárti kommunistákat és az egész környezeti mozgalmat (Persányi, 1993, 147. o.). Az építkezés leállítása a rendszer összeomlásának szimbóluma lett (Illés–Medgyesi, 1998, 151. o.) A politikai és a környezetvédelmi ellenzék tehát szorosan összekapcsolódott, egyfelől azért, mert a környezetvédelmi mozgalom olyan magként funkcionált, ami politikailag aktív tagokat is magába tömörített, másfelől azért, mert a környezetvédelem és a kialakuló ellenzék céljai egybeestek (Illés–Medgyesi, 1998, 148–150. o.).

Az ökofalvak alapítói, első lakói közül többen részt vettek, de legalábbis informálódtak az 1980-as években létrejött és működő ökológiai vagy a környezetvédelmi témákkal is foglalkozó alternatív társadalmi mozgalmakban: Interdiszciplináris Diákkör, ELTE Természetvédelmi Klub, Duna Kör, Budapesti Műszaki Egyetem Zöld Kör, 405 Kör, 4:6:0 Békecsoport stb. Kiemelt szerepük volt a rendszeres tájékoztatásban a különböző illegális, félig legális lapoknak és rendszeres kiadványoknak, amelyeken az alternatív környezetvédelmi mozgalom nagy generációja is nevelkedett. Ilyen volt például az ELTE Természetvédelmi Klub *Sajtószemléje*, az ITDK *Levélje* és a *Természetvédelem*, a BME *Kari Papírja* és a *Kék Bolygó* (Illés–Medgyesi, 1998, 139–146. o.; Maurer, 1993). Ide tartozott továbbá a rendszerváltozáskor induló, a kapitalizmus és a szocializmus melletti harmadik út lehetőségét fontolgató és a rendszerváltozás utáni csalódást tükröző lap, a *Harmadik Part* is (*Harmadik Part teljességügyi értesítő 1989–1995*). E lapokban megtaláljuk az ökofalvak alapítóinak (például Borsos Béla, Kilián Imre, Varga Géza, Zaja Péter) írásait, és ezek voltak azok a fórumok, ahol a zöld gondolat, ezen belül az ökofalugondolat csírája is megfogalmazódott.

A belső szemlélő, a magyar ökofalu-mozgalom egyik alapítója és jelenleg is aktív képviselője, Kilián Imre a hazai mozgalom történetét összefoglaló munkájában az előzmények között szintén a zöldmozgalmakat említi meg (Kilián, 2014).¹⁸ A Bős-Nagymaros-történet mellett két meghatározó csoportot jelöl meg: a Communard Város-projektet és az IGYÉSz-t. A Communard Várost egyenesen a legrégebbi olyan hasonló kezdeményezésnek nevezi, amelyből a mai ökofalvak

¹⁸ Az első ökofalvak rövid bemutatására máshol is találunk példát (lásd Borsos, 2007), ugyanakkor a magyar ökofalu-mozgalom történetét – tudtommal – más még nem írta meg. Kilián Imre munkája egy ökofalulakónak, valamint az események mozgatójának és követőjének a perspektíváit egyesíti magában.

is merítették (Kilián, 2014, 1. o.).¹⁹ A projektet az 1981-ben a Közgazdaságtudományi Egyetem Rajk László Szakkollégiumában elindított Interdiszciplináris Tudományos Diákkör találta ki, és Síklaky István elméleti alapvetéseit felhasználva, illetve a hagyományos falusi önszerveződési mintákból táplálkozva egy újszerű településformát, társadalmi modellt képzeltek el. Ennek terveit nyári építő- és alkotótáboraikban, valamint a heti rendszeres klubdélutánokon meghívott előadók inspirációi segítségével csiszolták.²⁰ A Kilián által megjelölt másik fórum a Mauer György vezette Információ Gyűjtő és Szolgáltató (IGyÉS) Műhely és annak Lev-Lap című kiadványa volt (Kilián, 2014, 1. o.).

Ezekon kívül további olyan törekvéseket is érdemes megemlíteni, amelyek a városból faluba irányuló migrációnak az alternatív mozgalmakon belül jelentkező sajátos formái, a *megalkotott közösségek* 1980-as évekbeli magyar példái (bár a megnevezést valószínűleg nem ismerték) és a magyar ökofalvaknak – bizonyos értelemben – előzményei. Bár ebben az időszakban az aktuális hatalom nem tűrte, rendszerellenesnek nyilvánította a civil szerveződéseket, az 1980-as évek enyhülő diktatúrájában a megélénkülő alternatív mozgalmak peremén néhány ilyen „kivonuló” csoport megpróbálta megteremteni saját életterét. Ide sorolom a zselici Magyarlukafát, ahol elsősorban a magyar népi kultúra inspirálta életmód jellemezte a beköltözőket. A Pécsről nem messze, a Mecsekben megbújó aprócska településen, Vágotpusztán pedig egy pécsi jogás közösség települt le és élt együtt néhány évig.²¹ Kilián Imre szerint e csoportok tagjai a lábukkal tiltakoztak: „ezek a jórészt értelmiségi fiatalok korábbi városi létüket ha-

¹⁹ Tapasztalatom szerint a magyar ökofalusi szintéren nem ismerik, de az ökofaluhoz nagyon hasonló egy egészen korai kezdeményezés, a szentendrei bubáni kolónia története. Az 1930-as években főleg budapestiek és szentendreiiek terveztek egy önellátáson és szoros közösségen alapuló kolónia létrehozását Szentendre határában. A fellelhető kevés iratanyag (alapítóiratok, hírlevelek) tanúsága szerint a résztvevők nagyon hasonló motivációkkal fogtak a tervezésbe, mint a mai ökofalvak: narratíváik meglepő hasonlóságot mutatnak a mai városellenes és zöld diskurzussal, és a tervezés részletei is kísérteties hasonlóságot mutatnak az ökofalu-konceptióval. A tervek megvalósítását elsodorta a II. világháború. A csoport történetének és törekvéseinek megírása még várat magára. Schleininger Tamás történész rövid forrásközlést adott ki róluk (Schleininger, 2004), további tájékozódásra pedig a könyvtárakban és levéltárakban (OSZK, szentendrei Ferenczy Múzeum) fellelhető primer források: a csoporttagok írásai, saját folyóiratuk (*Életreform*) és írásba foglalt terveik nyújtanak lehetőséget.

²⁰ Tudtommal Ráckevére tervezték a Communards Várost, de a projekt végül nem valósult meg.

²¹ A közösség életéről a közelmúltban jelent meg az egyik alapító tag visszaemlékezése (lásd Felcser, 2010). A munka nagyszerű képet ad a korról, ahogyan

zugnak és értelmetlennnek ítélve, kerestek egy másik helyet maguknak a világban, ahol hont foglaltak és országot építettek.” (Kilián, 2004, 1. o.). Ő a magyar ökofalu-történetet áttekintő szövegében a fenti példákon túl ide sorolja a Stúdió K (pontosabban elődje, az Orfeo-csoport) kísérleti színházi műhely kísérletét is, aminek tagjai – szentendrei kitérővel – kiköltöztek Pilisborosjenőre és ott rendezkedtek be közös életre.

A magyar ökofalu-mozgalom története

Magyarországon az előzőekben vázolt ökológiai, gazdasági és társadalmi kontextusban jött létre az ökofalu-gondolat, majd a rendszerváltozás után, az 1990-es években adódtak azok a körülmények (formális szervezetek megalapításának lehetősége, pályázati források, olcsó földvásárlási lehetőség stb.), amelyek lehetővé tették az első ökofalvak megtervezését és kivitelezését.

A legelső kezdeményezések Galgahévízen, Gyűrűfűn, Visnyeszéplakon és Drávafokon jöttek létre. Amikor a 2014. évi 20. nyári ökofalu-találkozón, Ópusztaszeren az alapító atyák az ünnepi torta mellett felidéztek a kezdeteket, 0. találkozóként jelölték meg az 1993. évi drávafoki összejövetelt, ahol létrehozták az informális Magyar Ökológikus Területfejlesztési és Szervezési Szövetséget, a MÖTSZSZ-t, amelynek kiejtéséből keletkezett a MÖCCC név. Az 1990-es évek második felében csatlakoztak az újabb, közben kialakuló ökofalvak, először Krisna-völgy, a gömörszőlősi kezdeményezés, valamint az Agostyán-ökofalu. 2004-ben csatlakozott Máriahalom, 2008-ban a nagyszékelyi KÖRTE, majd Magfalva, 2011-ben pedig a Szeri Ökotanyák Hálózata, a SZÖSZ. Az ökofalusi emlékezet szerint valószínűleg 2009-ben vette fel a – továbbra is informális, nem bejegyzett – szervezet a Magyar Élőfalu Hálózat megnevezést.

A Magyar Élőfalu Hálózat tagjai ma (a honlapjuk tanúsága szerint, lásd: www.elofaluhalozat.hu): Galgahévízi ökofalu, Gömörszőlős, Gyűrűfű, Krisna-völgy (Somogyvámos), MAGfalva (Monor), Máriahalom Biofalu, Nagyszékelyi KÖRTE, Ormánság Alapítvány (Drávafok-Markóc), Szeri Ökotanyák Szövetsége (SZÖSZ, Ópusztaszer és környéke), Természetes Életmód Alapítvány (TEA, Agostyán), Visnyeszéplak.

Az, hogy közülük melyik tekinthető valóban ökofalunak, elsősorban definíció kérdése, ők maguk is tisztában vannak azzal, hogy az (ideális) ökofaluvá válásnak csak a kezdetén járnak. Közülük többen már az ökofalu-megnevezéshez is ambivalens módon állnak,

a hatalom és a másságot nehezen toleráló társadalmi főáram egyaránt megpróbálja ellehetetleníteni a csoport életét.

mert az öko kifejezést, és ebből adódóan az ökofalu megnevezést is degradálódottnak tartják – ennek következménye az élőfalu és az Élőfalu Hálózat megnevezések.²² A Szeri Ökotanyák Szövetsége bekerülése a Magyar Élőfalu Hálózatba mutatja, hogy nem annyira a település típusa (falu), hanem sokkal inkább az ideológiai alapok és az életmódbeli törekvések közös nevezője a meghatározó a csoport-hoz való tartozásban.²³

A mozgalom tagjai évente kétszer, télen és nyáron tartanak találkozót, mindig más ökofaluban. Negyedévente elektronikusan és nyomtatva is megjelenő Hírlapot, illetve kéthetente elektronikusan megjelenő Elektronikus Hírlevelet adnak ki, és közös honlapot (www.elofaluhalozat.hu) és levelezőlistát működtetnek.

Az ökofalvak korábban említett sokszínűsége a magyar ökofalvakra is jellemző: megtalálható közöttük a legmodernebb alternatív technológiára alapozó (Galgahévízi ökofalu), a technológiát a lehető leginkább kiiktató (Krisna-völgy, Visnyeszéplak) és a kettőt ötvöző falu (Gyűrűfű); az elzárkózásra hajló és a teljesen nyitott közösség. Vallási-ideológiai háttérük is sokféle (New Age, Krisna-hit, katolicizmus, „csak” zöld-ideológia) (lásd Farkas 2012, 2014). Létezik zöldmezős beruházásként létrejött ökofalu (Galgahévízi ökofalu, Krisna-völgy), de voltak olyan kezdeményezések is, ahol egy, már létező és funkcionáló falut igyekeztek ökofaluvá átalakítani (Gömörszőlős). A magyar ökofalvak többsége azonban vagy elnéptelenedett falu helyén (Gyűrűfű), vagy gazdaságilag és társadalmilag hátrányos helyzetben lévő faluban, illetve ahhoz kapcsolódva jött létre (Krisna-völgy, Visnyeszéplak), éppen e falvak viszonylagos elszigeteltsége és többé-kevésbé ép természeti környezete miatt. A mozgalom legfiatalabb tagjával, a SzÖSz-el pedig egy újabb településtípus, az (öko-)tanyabokor került fel a magyar palettára. A fenntarthatóság folyamatában is igen eltérő utakat jártak be: van, ahol az önálló energiaellátásban értek el komoly eredményeket (Gyűrűfű, Krisna-völgy) és van, ahol az étel-miszer-termelés az önellátás szintjén van (Krisna-völgy, Visnyeszéplak, Nagyszékely). Bár konkrét számításokra nem tudok hivatkozni (ti. nincsenek), a megítélés Visnyeszéplakot és Krisna-völgyet tartja a két legsikeresebb, az önellátásban legnagyobb eredményeket elért hazai ökofalunak. Ám esetükben sem beszélhetünk teljes körű függetlenségről (és ők maguk sem állítanak ilyet), a visszafogott

²² Lásd Lantos Tamás: *A Máriahalmi Téli Élőfalu Találkozó után: Néhány megbeszélésre szánt gondolat*; 2006., idézi Hári, 2008.

²³ Mindemellett még egy nagyon egyszerű tényező határozza meg, hogy valaki ide tartozik vagy sem: az adott közösség szándéka. Hiszen számos olyan kezdeményezés létezik Magyarországon, amelyek hasonló elvek mentén rendezkedett be, de egyszerűen csak nem kíván a hálózathoz tartozni.

fogyasztás ellenére nyilvánvalóan szükségük van bizonyos eszközökre és tárgyakra (cipő, szemüveg stb.), és valamennyi bevételre ezek biztosítására. Visnyeszéplakon a külső források közül talán legjelentősebb a szociális juttatások kihasználása, míg Krisna-völgyben a turizmus biztosít jelentős bevételt, amely lehetővé teszi az ökológiai fejlesztéseket is (nádgyökérzónás szennyvíztisztító, saját vízellátás stb.).²⁴

A magyar ökofalu-mozgalom tagjai nem győzik hangsúlyozni, hogy életüket kísérletnek tekintik: a fenntarthatóság elveinek gyakorlati megvalósíthatóságán dolgoznak, ahol ők maguk a kísérleti alanyok. Ebben a folyamatban a sikerek és a kudarckok egyaránt eredménynek tekinthetők: a siker arra utal, hogy az adott módszer (legalábbis azon az adott helyen) megvalósítható, míg a sikertelenség változtatásra sarkall.

A mozgalom továbbra is szoros kapcsolatot tart fenn a zöldmozgalmakkal, de részvételük némileg módosult: ahogyan korábban már utaltam rá, több ökofalusi is elmesélte életének azt a mozzanatát, amikor rájött, hogy már nem elég számára az utcai demonstrációkban való részvétel (vagy netán el is veszítette bennük a hitét), és arra jutott, hogy inkább megpróbálja a nagykörút helyett vidéken megvalósítani a környezettudatos életet. Ugyanakkor rendszeresen foglalkoztatják őket a környezeti kérdések, figyelemmel kísérik az aktuális eseményeket, és szükség esetén hallatják szavukat. Magyarországon a rendszerváltozás után szaporodó megalkotott közösségekkel szintén kapcsolatban állnak. Elsősorban az ökológiai elveket valamilyen szinten szem előtt tartó közösségekkel vannak összeköttetésben, de például a hagyományos paraszti kultúrához kötődő falvak szoros kapcsolatot ápolnak az ún. hagyományőrző közösségekkel, Krisna-völgy természetes módon van kontaktusban más hazai krisnás közösségekkel és így tovább.

A magyar ökofalvak és a falusi migráció

Magyarországon – az előbb bemutatott elenyésző számú példától eltekintve – nemigen beszélhetünk „megalkotott közösség”-elődökről a 20. század második feléből. Érdeemes viszont a migrációs folyamatokon belül értelmezni az ökofalvakat: egyrészt, mert ott találunk olyan előzményeket, amelyek törekvéseikben valamelyest hasonlítanak az ökofalu-koncepcióra, másrészt, mert a migrációnak egy olyan típusáról van szó, amely – kutatásaim során úgy tapasztalom – egyre több városi ember számára jelent vonzó alternatívát.

²⁴ Krisna-völgyről készült egy ökológiai lábnyom számítás (Lánczi, 2009).

Az 1960-as évektől a városokba irányuló erőteljes migráció mellett változó faluba költözési tendencia is kimutatható volt hazánkban. Enyedi György adatai szerint 1960 és 1974 között 3 millióan költöztek el falvakból, de ezek egy része nem városba, hanem másik faluba települt, sőt az 1970-es évekre a migráció többsége faluba irányult. A városból falura költözés ekkor még kevésbé volt jellemző, 1970 és 1973 között körülbelül 40 ezren költöztek elsősorban nagyvárosok elővárosi övezetébe (Enyedi, 1980, 40–41. o.). Vági Gábornak az 1980-as évek közepére vonatkozó adatai szerint 100 útrakeléből 51 falvakba költözött (Vági, 1991, 71. o.). Ez a szám magába foglalja a faluból faluba és a városból faluba költözőket egyaránt, ahol a falvak többnyire a falurendszer nagyobb, egy-egy körzet központi települését jelentik, de a befogadó falvak között található aprófalvak is. Az 1960–70-es évek körzetesítése következtében ekkorra megindul ez utóbbiak elnéptelenedése, és felgyorsul a szelektív migráció: „Az *alacsony áron megszerezhető házak vonzóvá váltak azoknak, akik a nagyobb településeken, különösen a városokban nem tudtak tanácsi lakáshoz jutni, vagy piaci áron lakást vásárolni.*” (Ladányi–Szelényi, 2004, 78. o.) Az aprófalvakba költözésnek (ún. visszaszivárgásnak) Vági Gábor három típusát különíti el: az elsőt a munkalehetőség motiválta: a TSZ-ek, ÁFÉSZ-ek ipari szolgáltatási melléküzemágai olyan fiatalokat vonzottak ezekbe a falvakba, akik gyorsan szettek volna pénzt felhalmozni és otthont teremteni. A második típus a gettósodás folyamatával írható le: az előregedett és kiürült aprófalvakba szegény, főleg roma családok költöztek. A harmadik típus pedig a második gazdaság erősödésével függ össze: a mezőgazdasági családi vállalkozások létrehozásának lehetősége vonzotta a falvakba az embereket (Vági, 1991, 71–72. o.).²⁵

Az 1990-es évektől kezdve a faluba költözők nagyobb részét két alapvető, radikálisan eltérő motiváció mozgatja: az első, a klasszikus szuburbanizáció a városkörnyékek, város közeli falvak benépesítését jelenti. E típus főszereplői olyan társadalmi csoportok, akik továbbra is a városból élnek (oda járnak dolgozni, a gyerekeik oda járnak iskolába stb.), de megtehetik, hogy lakóhelyül természeti és rekreációs jellemzőik miatt értékes helyre költözzenek. A másik típusba a szociális indítékkal kiköltözők tartoznak, azok a szerény jövedelműek, akik a takarékosabb megélhetés reményében költöznek vidékre, olyan távolságra (50–100 km), ahonnan vasúttal még viszonylag könnyen ingázhatnak városi munkahelyükre (Kovács, 2003, 56. o.). Ugyanakkor az aprófalvakra továbbra is elsősorban a szociális vagy

²⁵ Az aprófalvakba költözés tendenciát – az 1970-es évekre kihaló régi Gyűrűfű története kapcsán – már korábban is áttekintettem, lásd Farkas, 2009.

negatív migráció jellemző: a legszegényebb, városi ingatlanukat fenntartani már nem tudó nyugdíjasok vagy többgyermekes családok költöznek az aprófalvakba (Virág, 2007, 143. o.).

Kisebbségi létszámú, de a falusi migráció motivációnak szempontjából mégis lényeges a kiköltözés azon típusa, amelyet Szijártó Zsolt és munkatársai vizsgáltak a Balaton-felvidéken. Ez jellemzően olyan – Szijártó kifejezésével – független és rendszerkritikus értelmiségiek (művészek, festők, filmesek) 1980-as években kezdődő kiköltözését jelentette, akiknek e lépése a krízis és az elvagyódás elképzeléseiből táplálkozott, és akik ily módon is egy ellenvilágot képeztek, szembenállásukat kifejezve az adott politikai, társadalmi és kulturális rendszer alapértékeivel (Szijártó, 2002, 2007). Ilyen értelemben tehát nem gazdasági okok motiválták a költözést, hanem erkölcsi, kulturális vagy ideológiai értelemben vett jobb élet kialakítása volt a cél, a migráció célpontját pedig hanyatlófélben lévő és megmentésre szoruló kulturális régióként értelmezték az odaköltözők (Pulay, 2002, 40. o.). Ám ide sorolható a Mód László által vizsgált, az 1970-es években kihalt Kisújbánya története is. Mód szerint: *„A Kisújbányán házat vagy telket vásárló családok sajátos világot próbáltak megteremteni, az a dolgok ideális értékeinek a megőrzésére való törekvésként értelmezhető.”* (Mód, 2007, 129. o.)

A klasszikus szuburbanizációhoz vagy a visszaszivárgáshoz képest ugyancsak kevésbé számottevő, de annál érdekesebb a nyugat-európaiak 1990-es években meginduló, főként aprófalvakba irányuló élmény- vagy jóléti migrációja. Járosi Katalin vizsgálatának eredményei szerint ennek okai között találjuk az alacsony ingatlanárakat: a nyugati migránsok aktív keresőként biztosított életszínvonalukat magyarországi kivándorlás révén nyugdíjas éveikben is meg tudják őrizni, vagy netán még emelni is. Ezek a nyugati migránsok távol akarnak élni a tömegetől és a tömegturizmus által megszállt helyektől. A motivációik között szerepel az élményorientáltság is: az adott táj szépsége, egyéni elvárásaik és a környezet harmóniája, a házak belakhatósága. Céljuk a megtalált összhang konzerválása, kímélése és megtartása (Járosi, 2007, 190–193. o.). Az ökofalusiak számára ez a fajta migráció időnként komoly konkurenciát jelent azokon a településeken, ahol nincs közösségi földtulajdon, így nem a közösség dönti el, hogy ki költözik a közelébe: a nyugati migránsok többet tudnak fizetni azokért a házakért, amelyek a vidékre vágyó magyarok számára is ideális lakóhelyek lennének.

Tanulságos belehelyezni az ökofalvakat abba a csoportosításba is, amelyet Szijártó Zsolt hozott létre három fajta térstruktúra, térgyakorlat ábrázolására (lásd Szijártó, 2007, 170. o.). Szemlélete miatt

leginkább a belső-somogyi példa mellé helyezhetnénk az ökofalvakat. Ennek jellemzője: a térnaturalizáció, azaz a tér egy olyan szemléletmódja, ahol fontos szerepet kap az ökológia, a természetvédelem; a biológiai diverzitás kulcsfogalom, a tér úgy jelenik meg, mint „biológiai élőhelyek egymásmellettsége”, és a cél ezek megvédése az emberi beavatkozástól; a gazdaság szférájában elsősorban a természetközeli gazdálkodásmódot, a turizmusban pedig az ökoturizmust preferálják (Szijártó, 2007, 167–168. o.). Ugyanakkor Szijártó tipológiájából az ökofalvakra igaz a Balaton-felvidéki migrációra jellemző néhány elem is, így például a már említett ideológiai alapok egy része, az ellenvilág képzése, a közösségi jellegű térhasználat, a régi/új ünnepek létrehozása.

Járosi Katalin megkülönbözteti a kétféle – klasszikus és jóléti – migrációt: szerinte a klasszikus migrációt a valamitől menekülés jellemzi (gazdasági depriváció, politikai üldöztetés), míg az élménymigránsokat és a jóléti migránsokat a valami felé való elmozdulás vágya motiválja (Járosi, 2007, 200. o.). Ezzel a valami felé mozdulással jellemezhetők az ökofalvak lakói is: erős városellenesség, eltervezett, megtervezett (városból) ki- és (ökofaluba) bevonulás, és saját világuk tudatos felépítése jellemzi az általam vizsgált ökoközösségeket. Előzményeiknek tekinthetők tehát az 1980-as években megkezdődött, az akkori táncház-, illetve zöldmozgalmakhoz szorosan kötődő, rendszerkritikus városi értelmiségiek aprófalvakba, például a Dél-Dunántúlra költözése.²⁶ Az ökofalvakba költözők is elsősorban a városi, értelmiségi réteghez tartoznak, annak egészen széles palettájáról jönnek (az informatikustól a vállalkozón keresztül a pedagógusig és az agrárértelmiségig), de – szemben például a Balaton-felvidékre költözőkkel – viszonylag kevés művészt találunk közöttük. Motivációikat tekintve leginkább a többségitől eltérő, ökológiai elkötelezettségen alapuló életmód megteremtésének igénye különbözteti meg őket a többi, faluba irányuló migrációtól, amely igény nemcsak a környezethez való viszonyukban nyilvánul meg, hanem az egyéni és a közösségi lét minden aspektusát áthatja. Céljaikat tekintve pedig a modell szerep magukra vállalásában térnek el más faluba költözéstől: sokuk célja – ahogyan az ökofalu-konceptciónál már vázoltam – nemcsak egy társadalmilag–gazdaságilag–környezetileg fenntartható életmód megvalósítása, hanem a tapasztalatok, a minta átadása is.

²⁶ A táncház-mozgalom és a rendszerkritika kapcsolatához lásd Taylor, 2008.

Zárszó

A hazai ökofalvak igencsak kicsi szeletét képezik a magyar társadalomnak. Ugyanakkor számos olyan nehézséggel is küzdenek, amelyek a hazai vidéki lét sajátjai (ilyen például a gazdasági források, a megélhetés biztosítása, ezen belül is a helyben megélhetés problémája, vagy az oktatási intézmények megtartása és a centralizáció számos negatív hatása), ily módon az ő nehézségeik is egyfajta barométerei lehetnek a vidék, különösen az aprófalvak, zsákfalvak világa nehézségeinek.

Másfelől az ökofalusiakat – akiknek jó része középosztálybeli értelmiségi – általában erős reflexivitás jellemzi: reflektálás a világ dolgaira, véleménynyilvánítás az aktuális társadalmi kérdésekről (fogyasztói társadalomról, globalizációról, centralizációról, környezeti-gazdasági-etikai krízisről, elidegenedésről stb.). Életmódjuk társadalomkritika is egyben, amelynek alapja – a mérlegelő-értékelő értelmiségi gondolkodás mellett – a sajátos szemszög, egyfajta alternatív látásmód, amely a többségitől eltérő értelmezését adja a világnak. Ez a látásmód és attitűd azonban nem kizárólag az övék, az ökofalvaktól látszólag radikálisan eltérő világokban is találkozhatunk vele, ami pedig az ökofalusi diskurzust újfent egy szélesebb kontextusba helyezi.

Visszatérve tanulmányom Karen Litfintől kölcsönzött kezdő gondolatához („Az ökofalu nem az egyetlen válasz a fenntarthatósági krízisre, csak egy a sok közül – és nekünk minden válaszra szükségünk van.”), felmerül a kérdés: hogyan értékelhető az ökofalu mint válasz a fenntarthatósági krízisben? A válasz ahány falu, annyiféle és akár egyenként is nagyon változó lehet. Hallottam olyan fejtegetést, mely szerint Magyarország egészének ökofalvából álló országgá kellene válnia, hiszen erőforrásai alkalmassá teszik erre. Ennek realitásában azonban jelenleg senki nem hisz.²⁷ Az ökofalvak szerepéről, lehetőségéről a másik végletet legpontosabban Lantos Tamás, az Ormánság Alapítvány vezetője fogalmazta meg a Mókuserék kijárata című dokumentumfilmben,²⁸ így hangzik: „Szerintem rengeteg eredményünk van, de csak azok számára hasznosítható, akik átlépnek egyik dimenzióból a másikba. Abban a fogyasztói dimenzióban, amiben az emberek élnek, semmi sem hasznosítható abból, amit mi

²⁷ Pontosabban: találkoztam olyannal, aki hisz benne, de ő nem ökofalusi volt, és a realitásokkal – úgy tűnt – kevéssé volt kapcsolatban. Az „itt, Magyarországon nincs szükségünk másra, csak egy darab földre és egy lóra”-típusú megnyilatkozásokat az ökofalusiak végtelen türelemmel kezelik.

²⁸ Köszönöm Gondos Gábornak, a film egyik készítőjének, hogy ökofalu-kutásaim kezdetén a figyelmembe ajánlotta a filmet.

csinálunk. Van egy piacra dobható termékünk, ami egy tudás, amire semmiféle kereslet nincsen. Egyszerűen nem vagyunk versenyképesek a mi gondolkodásmódunkkal a kultúra piacán. Az, hogy van néhány deviáns ember, beleértve magamat is a deviánsok közé, aki próbál valamit csinálni, ez a világ folyásán semmit nem fog változtatni. Kicsi kis hősök vagy áldozatok lehetünk, vagy mindkettő egyszerre.” (Horváth, 2005).

Véleményem szerint az ökofalvak jelentősége egyrészt abban van, amit ők is megfogalmaztak kísérlet funkciójukkal: a gyakorlatban próbálják ki, tesztelik a fenntarthatóságot célzó elveket, azaz saját életükkel végeznek egy fenntarthatósági kísérletet. Másfelől a modell szerepükben rejlő lehetőséget tartom figyelemre méltónak. Kutatásaim során többször találkoztam olyan csoporttal, akik maguk is egy ökológiai elvek mentén működő közösség létrehozását tervezték, és tanulni érkeztek az ökofalvakba. Ők a legapróbb részletekig kikérdezték a mindennapi gyakorlat és a közösségi élet lehetőségeit és buktatóit, gyakran napokat töltöttek ott a lakókkal beszélgetve, megfigyelve az adott falu működését. Ám a minta, amit az ökofalvak nyújtani tudnak, nemcsak a közösségalkotásban gondolkodók számára hasznos, hanem az életük bizonyos (vagy összes) szegmensét átalakítani kívánó egyének számára is. Az életmód egyes elemeit (megújuló energia, ökogazdálkodás, ökoháztartás stb.) eltanulni vágyók is rendszeres látogatói a hazai ökofalvaknak, akár egy-egy képzés idejére, akár önkéntesként hosszabb időre. Legnagyobb eredményüknek ma, úgy hiszem, ez tekinthető; átadják a saját maguk megszerzte tudást, tapasztalást, amit aztán a „tanulók” a saját életükben hasznosítanak. Ezt tekintem a legfőbb válaszuknak a fenntarthatóság kérdéseire, és ettől válnak többé, mint csupán ötszáz fő egy egész országban.

HIVATKOZÁSOK

A. Gergely A. (2003): *Bevezető*; in. A. Gergely A. (szerk.): *Ökológia – kultúra – embertudomány. Környezet és ember a paradigmaváltások korában*; Egyetemi-főiskolai szöveg- és szemelvénygyűjtemény; Budapest – Sopron, 3–20.

Bates, A. (2003): *Ecovillage Roots (and Branches)*; Communities Magazine (117) <http://gen.ecovillage.org/iservices/publications/articles/CM117RootsandBranches.pdf> (2014.08.27-i állapot szerint)

Blouin, M. (2007): *The Urban Ecovillage Experiment. The Stories of Six Communities that Hoped Change the World*; BA dolgozat, Pomona College, California

- Borsos Balázs (2004): *Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról*; L'Harmattan, Budapest
- Borsos Béla (2002): *Azok a bizonyos könnyű léptek I. Ökológia és rendszerelmélet*; L'Harmattan, Budapest
- Borsos Béla (2007): *Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben*; PhD értekezés, PTE Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_borsos_bel_a_nv.pdf (2014.08.27-i állapot szerint)
- Castells, M. (2003): *Az identitás hatalma*; Gondolat, Budapest
- Enyedy Gy. (1980): *Falvaink sorsa*; Magvető, Budapest
- Farkas J. (2009): „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű.” *Egy jelképpé vált falu-történet (újra)hasznosítása*; Tabula, 2009/1. 75–94.
- Farkas J. (2012): „Mindenek anyját énekelem, Gaiát, a szilárdat.” *Vallás, hit és spiritualitás a magyar ökofalvakban*; in. Barna G. – Povedák K. (szerk.): *Vallás, közösség, identitás*; Szeged, 279–293.
- Farkas J. (2014): „Túl a puszta megértésen.” *Újpogányság és a magyar ökofalvak*; in. Povedák I. – Szilárdi R. (szerk.): *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris elemzése*; MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 97–114.
- Felcser H. (2010): *Egy jógi a vasfüggöny mögött*; Etalon Film Kft, Budapest
- Guha, R. (2000): *Environmentalism: A global history*; Longman, New York
- Hári B. (2008): *Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk*; Szakdolgozat. ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék. http://okovolgy.hu/wp-content/uploads/okofalu_szakdolgozat_hari_beata.pdf (2014.08.27-i állapot szerint)
- Homer-Dixon, Th. F. (2004): *Környezet, szűkösség, erőszak*; Typo-text, Budapest
- Horváth B. (2005): *A mókuserék kijárata. Élőfalu Hálózat Magyarországon*; Dokumentumfilm. <http://www.youtube.com/watch?v=XjrnqGl1htg> (2014.11.27-i állapot szerint)

- Illés Z. – Medgyesi B. (1998): *A környezet- és természetvédelmi mozgalom szerepe a rendszerváltásban*; in. Schmidt M. – Tóth Gy. L. (szerk.): *Janus-arcú rendszerváltás*; Kairosz, Budapest, 136–157.
- Jackson, H. – Svensson, K. (szerk.) (2002): *Ecovillage living. Restoring the Earth and Her People*; Gaia Trust, Green Books
- Kilián I. (2004): *Álom és valóság. Az ökofalu-mozgalom az első évtized végén*; Kézirat, Gyűrűfű
- Kilián I. (2006): *Ökofalvak: lombikba zárt fenntarthatóság*; in. Kiss T. – Somogyvári M. (szerk.): *Fenntartható fejlődés a gyakorlatban*; Pécs, 50–59.
- Kilián I. (2014): *Felnőttkorba érve*; Kézirat, Gyűrűfű
- Klaniczay G. (2003): *Oneida- egy XIX. századi amerikai kommuna története*; in. Klaniczay G. (szerk.): *Ellenkultúra a hetvenes nyolcvanas években*; Noran, Budapest, 234–242.
- Kovács K. (2003): *Vidéki kaleidoszkóp: eltérő esélyek, eltérő remények az uniós csatlakozás előtti falusi Magyarországon*; in. Kovács T. (szerk.): *A vidék Magyarország az EU-csatlakozás előtt*; MTA RKK – MRTT, Pécs, 53–66.
- Ladányi J. – Szelényi I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*; Napvilág, Budapest
- Lánczi D. (2009): *Autonómia-kísérlet a somogyvámosi Krisna-közösségben, a Krisna-völgy ökológiai lábnyoma*; Szakdolgozat, ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet, Földrajz-környezettan Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék, Budapest. <http://okovolgy.hu/%e2%80%9d/elabnyomozas%e2%80%9d/> (2014.11.21-i állapot szerint)
- Litfin, K. (é. n.): *A Whole New Way of Life: Ecovillages and the Revitalization of Deep Community*; http://faculty.washington.edu/litfin/research/A_Whole_New_Way_Of_Life.PDF (2015.02.02-i állapot szerint)
- Meijering, L. (2006): *Making a place of their own. Rural intentional communities in Northwest Europe*; Utrecht, Royal Dutch Geographical Society, Groningen, Faculty of Spatial Sciences, University of Groningen. <http://dissertations.ub.rug.nl/faculties/rw/2006/l.meijering/?pLanguage=en&pFullItemRecord=ON> (2014.08.27-i állapot szerint)
- Mód L. (2007): *„Kihaló faluból–üdülőfalú.” Gazdasági-társadalmi változások egy dél-dunántúli kistelepülésen (1970–2005)*; in. Szarvas Zs. (szerk.): *Migráció és turizmus*; L’Harmattan, Budapest, 111–142.

Persányi M. (1993): *Red Pollution, Green Evolution, Revolution in Hungary. Environmentalists and Societal Transition*; in: Jancar-Webster, B. (szerk.): *Environmental Action in Eastern Europe; Responses to Crisis*; M. E. Sharpe, London, 134–157.

Pickerill, J. – Chatterton, P. (2006): *Notes towards autonomous geographies: creation, resistance and self-management as survival tactics*; *Progress in Human Geography* 30 (6), 730–746. <http://phg.sagepub.com/cgi/content/abstract/30/6/730> (2014.08.27-i állapot szerint)

Pulay G. (2002): „Leköltöztem vidékre ...”; in: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.): *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből*; Néprajzi Múzeum, Budapest, 40–54.

Schleiningner T. (2004): *Életreform Szentendrén. (Forrásközlés)*; in: Farkas R. (szerk.): *Néprajzi, történeti tanulmányok*; Ferenczy Múzeum, Szentendre, 139–150.

Szijártó Zs. (2000): *A turizmus mint menedék. Képek, elképzelések a Káli-medencében*; in: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*; Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék, Budapest–Pécs, 7–22.

Szijártó Zs. (2002): *Turizmus és regionalizmus a Káli medencében. Egy kutatás tapasztalatai*; in: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.): *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből*; Néprajzi Múzeum, Budapest, 7–21.

Szijártó Zs. (2007): *Tér, kultúra, kommunikáció*; in: Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*; Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 160–175.

Szirmai V. (1991): *Ökológiai társadalmi mozgalmaink*; *Valóság* 10, 34–42.

Szirmai V. (1997): *Protection of the environment and the position of green movements in Hungary*; in: Lánd-Pickvance, K. – Nick Manning, N. – Pickvance, Ch. (szerk.): *Environmental and Housing Movements. Grassroots Experience in Hungary, Russia and Estonia*; Avebury, 23–88.

Taylor, B. (szerk.) (1995): *Ecological Resistance Movements. The Global Emergence of Radical and Popular Environmentalism*; State University of New York Press, New York

Taylor, M. (2008): *The Politics of Culture: Folk Critique and Transformation of the State in Hungary*; PhD Dissertation, Graduate Faculty of Anthropology, City University of New York

Tóth I. J. (2003): *Fejezetek a környezetfilozófiából*; Jate Press, Szeged

Vági G. (1991): „A reformideológia szelleme” és az aprófalvak; in. Vági G.: *Magunk, Uraim. Válogatott írások településekről, tanácsokról, önkormányzatokról*; Gondolat, Budapest, 63–121.

Virág T. (2007): *Migrációs folyamatok az aprófalvakban*; in. Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*; Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 134–146.

Zablocki, B. (1980): *Alienation and charisma. A study of contemporary American communes*; The Free Press, New York